

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาประเทศไทยเป็นดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เกษตรกรบางส่วนมีฐานะค่อนข้างดี และบางส่วนก็มีหนี้สินแต่ก็เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิศาสตร์ และสภาพธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพทางการเกษตร โดยเฉพาะภาคกลางเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก เกษตรกรส่วนใหญ่มักจะปลูกข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง ฝ้าย ฯลฯ ซึ่งสามารถทำให้เกษตรกรมีรายได้เพียงพอ เพราะสินค้าเหล่านี้นอกจากจะใช้บริโภคและบริโภคภายในประเทศของเราแล้วยังเป็นสินค้าส่งออกที่หารายได้เป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศอีกด้วย แต่ต่อมาเมื่อมีวิวัฒนาการใหม่ ๆ ทางกรเกษตรเข้ามาประกอบกับการเพิ่มของประชากร ซึ่งมีความต้องการการบริโภคเพิ่มมากขึ้น มีการตัดไม้ทำลายป่าทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาล การทำนาทำไร่ก็เริ่มมีผลผลิตตกต่ำ และระบบกลไกของรัฐและทุนนิยม ที่เข้ามาส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรคล้อยตาม และเห็นด้วยกับการเกษตรแผนใหม่ โดยอ้างผลผลิตเพื่อประสิทธิภาพ รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับ เมื่อเกษตรกรส่วนใหญ่เริ่มไม่แน่ใจกับธรรมชาติ ประกอบกับเริ่มเห็นประโยชน์จากการทำการเกษตรแผนใหม่ ดังนั้นความคิดและการตัดสินใจของเกษตรกรจึงเปลี่ยนแปลงไปมากที่สุด วิธีชีวิตที่เคยพึ่งพาธรรมชาติ เช่น ใช้น้ำ วัว ควาย ปลูกหมักก็เปลี่ยนแปลงเป็นพึ่งพาเครื่องจักรกล ปลูกเคมี ย่ำฆ่าแมลง และอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกษตรกรตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบทุนและระบบผูกขาดทางการค้าขั้นสุด (วิเชียร เจริญพิธี, 2530)

นโยบายเร่งรัดปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศที่ส่งเสริมให้เกษตรกรไทยทำการผลิต เพื่อส่งออกโดยอาศัยเครื่องจักรการเกษตรเป็นตัวช่วยการผลิต ตั้งแต่ระยะแรกเริ่มการ ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ทำให้เกษตรกรไทยเร่งปลูกพืชตามความต้องการของตลาดโลกและขยายพื้นที่การผลิตมากขึ้น พร้อมกันนั้นก็ต้องลงทุนทั้งที่เป็นแรงงาน และเงินมากขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน การปลูกพืชเดี่ยวตามความต้องการของต่างประเทศ ทำให้ผลผลิตที่ได้ต้องผูกพันกับการกำหนดราคาจากตลาดโลกเป็นสำคัญ โดยสภาพเช่นนี้เกษตรกร จึงไม่มีอิสระที่จะกำหนดการผลิต กำหนดราคาสินค้าการเกษตรด้วยตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นการ เข้ามาตั้งโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตการเกษตร ซึ่งส่งเสริมการเกษตรแบบครบ วงจรตั้งแต่การให้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย การกำหนดราคา ซึ่งทำให้เกษตรกรไทยแปรสภาพเป็น เพียงผู้รับจ้างผลิตเท่านั้น ปรากฏการณ์เช่นนี้นับว่าจะมีมากขึ้นในทุก ๆ พื้นที่การผลิตการ เกษตรของไทย (รัตนะ บัวสนธ์, 2535)

แต่ในทุกวันนี้ในขณะที่มีผู้กล่าวถึงความสำเร็จของไทยในการส่งสินค้าออกและ เพื่อผลิตภัณฑ่มวลรวมประชาชาติ แต่กลับลืมไปว่าหนี้สินต่างประเทศของไทยนั้นได้พอกพูนจน ากล้นจุดวิกฤตแล้ว เราต่างยินดีที่ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเพิ่มขึ้น แต่กลับไม่ตระหนักว่า หนี้สินต่อหัวของประชากรทั้งประเทศก็สูงขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ชาวไร่ ชาวนาน ภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างน่าวิตก และในขณะที่ประเทศไทยกำลังจะกลายเป็นประเทศ อุตสาหกรรมมาใหม่ (นิคส์) เกษตรกรรมของไทยกลับประสบกับความตกต่ำมากยิ่งขึ้น ความที่ เรามักสนใจแต่ความสำเร็จโดยมองข้ามความล้มเหลว ดังนั้นภาคเกษตรกรรมและชนบทของ ไทยจึงถูกปล่อยปละละเลยมากยิ่งขึ้น ทั้งที่ในส่วนนี้เป็นรากฐานสำคัญของประเทศ เป็นบ่อ เกิดของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นที่มาของวัฒนธรรมประเพณีที่ผูกพันคนในชาติเข้าด้วยกัน ทั้ง ยังเป็นฐานค้าทุนเสรีภาพของประเทศไทยที่สำคัญที่สุด คุณค่าในทางเศรษฐกิจ สังคมและการ เมืองของภาคเกษตรกรรมและชนบทนั้นเป็นสิ่งที่มิอาจมองข้ามไปได้ แต่คุณค่าดังกล่าวนี้วัน จะมีความหมายน้อยลงไปเพราะทรัพยากรต่าง ๆ ในภาคเกษตรกรรมถูกนำไปหล่อเลี้ยงภาค อุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง ด้วยเชื่อมั่นว่าภาคอุตสาหกรรมจะทำให้ประเทศทะยานสู่การ เป็น ประเทศพัฒนา การที่ขนาดของประเทศไทยพاقไว้กับภาคอุตสาหกรรม โดยละเลยสิ่งที่เป็น

รากฐานอันได้แก่ ภาคเกษตรกรรมนั้นเป็นเรื่องที่น่าห่วงใยอย่างยิ่งไม่ว่าจะมองในแง่ของ เศรษฐกิจ สังคมหรือการเมือง (พระไพศาล วิสาโล, 2536)

การพัฒนาเกษตรกรรมใด ๆ ก็ตามไม่สามารถที่จะกอบกู้ชนบทให้พ้นจากความ หายนะได้หากการพัฒนา นั้น ๆ ยังดำเนินไปตามแบบแผนที่เป็นอยู่ คือ มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพ การผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ล้นเบื่องและดึงเกษตรกรรายย่อยซึ่งเป็นส่วนใหญ่ของ เกษตรกรทั้ง หมดเข้าไปผูกพัน และทิ้งหิ้งตลาดมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะที่แล้มาแบบแผนการผลิตและการ ตลาดดังกล่าวนี้เห็นสาเหตุสำคัญทำให้เกษตรกรเป็นจำนวนมากล้มละลาย กล่าวคือ ในขณะที่ ชาวนา ชาวไร่ ถูกผลักดันให้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายและถูก กระตุ้นให้เพิ่มผลผลิตด้วยเทคนิคอย่างใหม่ที่ต้องพึ่งพิงปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักร ซึ่งล้วนแต่มีราคาสูงขึ้น แต่ปรากฏว่าราคาผลผลิตกลับตกต่ำ หากหลักประกันไม่ได้ ฐานะทาง เศรษฐกิจของชาวนา ชาวไร่ จึงไร้เสถียรภาพและถ้าในปีใดฝนไม่ตกตามฤดู เกิดเจ็บไข้ขึ้น มาต้องกู้หนี้ยืมสินประทั้งชีวิต ในสภาพเช่นนี้ ชาวนา ชาวไร่จึงได้ก้าวเข้าไปในวังวนแห่ง หนี้สินยิ่งขึ้นทุกที และก็เป็นจุดเริ่มต้นของวัฏจักรแห่งหนี้สินซึ่งครอบงำชาวนา ชาวไร่ ทั้ง ประเทศอย่างยากที่จะถอนตัวออกมาได้ และจากข้อเท็จจริงที่ว่า ยิ่งนานวันเกษตรกรก็ยิ่ง เป็นหนี้สินและล้มละลายกันมากขึ้น จึงมีผู้ตั้งคำถามว่า ภายใต้อโครงสร้างทางเศรษฐกิจการ เมืองที่เป็นอยู่นั้น แบบแผนการผลิตแบบเดิมคือ การมุ่งผลผลิตให้มากเพื่อขายในตลาด จะ สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยได้หรือ เพราะใน ปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่าแบบแผนการผลิตและโครงสร้างการตลาดนั้น เป็นประโยชน์เฉพาะแก่ เกษตรกรรายใหญ่ ซึ่งสามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้ในราคาถูกหรือเสียดอกเบี้ยต่ำ และมี อำนาจต่อรองในการขายผลผลิตของตนอย่างมีกำไร ยิ่งกว่านั้นการผลิตครั้งละมาก ๆ ยัง ช่วยให้เห็นทุนการผลิตลดต่ำลง ทั้งยังช่วยให้การขายผลผลิตแก่ผู้ซื้อที่ตลาดปลายทางโดยไม่ต้องผ่านชั้นตอนมาก ในทางตรงข้ามระบบนี้ไม่เอื้อต่อผู้ผลิตหรือเกษตรกรรายย่อยเลย จาก ต้นทุนการผลิตที่สูง เพราะซื้อปัจจัยการผลิตน้อย แม้แต่จะกู้ยืมเงินก็ต้องเสียดอกเบี้ยแพง เพราะไม่สามารถกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ได้ เนื่องจากขาดหลักทรัพย์ จึงต้องอาศัยเงินกู้ ดอกเบี้ยสูงจากนายทุนท้องถิ่น โดยที่ผลผลิตของตนก็มักจะขายไม่ได้ราคา เพราะผลิตน้อยไม่

มีอำนาจต่อรอง ทั้งยังไม่มีทุนทำยุ่งจางเพื่อเก็บรักษาผลผลิตไว้ขายเวลาขึ้นสูง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เนื่องจากผลผลิตมีน้อย จึงไม่คุ้มค่าหากจะนำไปขายที่ตลาดปลายทางโดยตรง การที่ผลผลิตต้องผ่านคนกลางหลายต่อกว่าจะถึงปลายทาง ทำให้ผลตอบแทนจากการขายต้องกระจายไปให้แก่คนกลางในขั้นตอนดังกล่าว เหลือเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จะถึงผู้ผลิต

เกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศจะสามารถติดตามอำนาจได้ ก็ต่อเมื่อเป็นอิสรภาพจากการครอบงำของตลาด คือ แทนที่จะผลิตเพื่อขายก็มาเน้นที่การผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก ปัจจัยการผลิตก็ควรซื้อให้น้อยลง อาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้นและแทนที่จะพึ่งพียงการผลิตจากเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีราคาแพง ควรให้ความสำคัญกับพลังการผลิตของธรรมชาติและร่วมมือกับธรรมชาติอย่างประสานสอดคล้องมากขึ้น ปัจจุบันมีเกษตรกรรมหลายวิธีดำเนินตามแบบดังกล่าว เช่น วนเกษตร เกษตรกรรมผสมผสาน ไร่นาสวนผสม เกษตรธรรมชาติ เป็นต้น

ในระยะข้อต่อของการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่ทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยกำลังเดินไป จึงก่อให้เกิดคำถามตามขึ้นมาว่า การพัฒนาประเทศในทูลส่วนพื้นที่มีทางเลือกเพียงทางเดียวและเป็นทางเลือกจากเฉพาะจากข้างบน (รัฐส่วนกลาง) กำหนดให้ข้างล่าง (ภูมิภาคชนบท) ดำเนินตามเท่านั้นหรือ คำตอบที่ได้จากกลุ่มนักวิชาการต่างสาขาและนักพัฒนาขององค์กรเอกชน ตลอดจนผู้รู้ทั้งหลายต่างก็เสนอแนวทางเลือกการพัฒนาประเทศทางหนึ่ง นอกเหนือไปจากการพัฒนาประเทศตามที่รัฐกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศที่กล่าวนี้โดยสาระก็คือ การพัฒนาประเทศบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งก็หมายถึง การพัฒนาประเทศในแต่ละส่วนของพื้นที่ชนบทท้องถิ่นจะมุ่งการพัฒนาที่ระดับหมู่บ้าน ชุมชนท้องถิ่น โดยคำนึงถึงปัจจัยทางด้านระบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ของบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกด้วยแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลในหมู่บ้านท้องถิ่น และที่แท้จริงการพัฒนาในแนวทางที่กล่าวนี้ก็คือ การพัฒนาที่คำนึงถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นนั่นเอง การพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการพัฒนาที่ตระหนักถึงศักยภาพของชาวบ้าน ยอมรับว่าชาวบ้านมีความสามารถจะตัดสินใจเลือกแนวทางการพัฒนาชุมชนตนเองได้ ทั้งนี้ด้วยการให้ชาวบ้านภูมิปัญญาที่มีอยู่เป็นรากฐานการพัฒนา การพัฒนาบนพื้นฐานของ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ผู้นำการพัฒนาจะต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้รู้ดีกว่าชาวบ้าน เป็นบทบาทเข้าไปเรียนรู้จากชาวบ้าน เข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้าน เสนอกระบวนทางเลือกการพัฒนาให้กับชาวบ้าน มากกว่าการสั่งการให้ชาวบ้านพัฒนาตามแผน หรือโครงการที่กำหนดมาให้ล่วงหน้า แล้วจึงสรุปได้ว่า ทิศทางการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น จะให้ความสำคัญการพัฒนาในระดับหมู่บ้านชุมชนท้องถิ่น ให้ชาวบ้านโดยผ่านทางผู้นำความคิดในหมู่บ้าน (ปราชญ์ท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้าน) เป็นผู้ตัดสินใจ ทางเลือกการพัฒนาตามความสอดคล้องและความต้องการกับศักยภาพของชาวบ้าน นำสู่การพัฒนาที่เกิดจากรัฐเป็นผู้วางแผนและนำไปครอบงำให้ชาวบ้านปฏิบัติตาม โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในแต่ละพื้นที่ (เสวี พงศ์พิศ, 2531 : สุธะเชษฐ์ เวชพิทักษ์, 2529 ; เอกวิทย์ ณ ถลาง และโกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2532 ; ประเวศ วะสี, 2532 ; เสน่ห์ จามริก, 2531 ; อ่างถึงน รัตนะ บัวสนธ์, 2535)

ผู้หญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม อดีตผู้หญ่บ้านหญ่ที่ 1 (บ้านห้วยหิน) ตำบลลาดกระหิง อาเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในอดีตก็ตกอยู่ในวัฏจักรการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาดลาดและปัจจัยการผลิตภายนอกทุกประการ เริ่มจากการขยายพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของท้องลาดในขณะนั้น ปลูกมันได้ระยะหนึ่งก็พบกับการขาดทุนและสะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ พร้อมกับสภาพความเป็นหนี้ ดอกเบี้ยที่กู้ยืมมาลงทุน จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ก็เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ครอบครัวยุหญ่วิบูลย์ต้องทำงานหนักขึ้น หาเวลาว่างเพื่อการพักผ่อนบันเทิงได้น้อยลง ครั้งต่อมามันสำปะหลังล้นลาด เพราะปลูกกันมาก รัฐบาลหันมาส่งเสริมการปลูกฝ้ายแทน ผู้หญ่วิบูลย์ก็ปลูกฝ้ายตามเช่นกัน ระยะแรกของการปลูกทำให้ได้กำไรพอสมควร ต่อมาเหตุการณ์ก็เข้ารูปรอยเดิม นั่นคือปัญหาราคาฝ้ายตกลง จำนวนเงินที่ขายได้น้อยค้กับเงินที่ลงทุนไป หนี้สินในแต่ละปีก็พอกพูนขึ้น ผลผลิตที่นำไปขายก็ไม่เพียงพอกับการใช้หนี้ เป็นเช่นนี้ปีแล้วปีเล่า ครอบครัวยุหญ่วิบูลย์พบกับความทุกข์ที่เกิดจากหนี้สินที่ไม่มีที่ท่าว่าจะได้ถอนหมด

ผู้หญ่วิบูลย์วิเคราะห์ขบคิดถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหา ก็พบว่า การปลูกพืชานลักษณะดังกล่าวทำให้ตนเอง และครอบครัวยุหญ่วิบูลย์เป็นทาสของระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยการผลิตจากภายนอกทุกประการ นับตั้งแต่เงินลงทุนที่กู้ยืมมาลงทุน จนกระทั่งราคาผลผลิตที่

ได้รับการกำหนดไว้แล้วเสร็จ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดค่านิยมมุ่งบริโภค อุบัติตามการ ชักจูงโฆษณาของพ่อค้าคนกลาง ผู้ใหญ่วิบูลย์คิดได้และสรุปคำตอบว่า ปัญหาใหญ่ อยู่ที่กิเลส เพราะว่าถ้ากิเลสมากก็ยิ่งตามมันมาก เป็นใบไม้ได้ที่จะสามารถตอบสนองมันได้ ปัญหาการพัฒนาที่ทำได้ยากเพราะต้องพัฒนาตามกิเลส พอเริ่มพัฒนาแล้วก็ไม่สามารถไป สร้างความสมบูรณ์ให้กับชีวิตได้จริง ๆ (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2532)

จุดเปลี่ยนทางความคิดเกิดขึ้น ผู้ใหญ่วิบูลย์ตัดสินใจขายที่ดินจำนวน 200 กว่าไร่ เพื่อนำเงินมาใช้หนี้สินทั้งหมดที่มีอยู่ ผลสุดท้ายเหลือที่ดินเพียง 9 ไร่ หลังจากนั้นภูมิปัญญา เกี่ยวกับवनเกษตรบนเนื้อที่อันจำกัดก็เกิดขึ้น

वनเกษตร เป็นภาววิชาการที่บัญญัติขึ้นโดยการรวมคำสองคำเข้าด้วยกัน คือ "วน" แปลว่าป่า "เกษตร" ในความหมายทางพุทธ หมายถึง ดิน วนเกษตร จึงหมายถึง การใช้ที่ดินทำประโยชน์ในสภาพของป่า เป็นการสร้างความสมดุลระหว่างพืชหลากหลาย ชนิดที่มีความแตกต่างกัน ทางด้านขนาดการหยั่งรากลึกลงดินและประโยชน์ใช้สอย เน้นการปลูกพืชที่เมื่อเติบโตขึ้นแล้วพืชจะอยู่อย่างผสมผสาน มีสิ่งตอบสนองความต้องการให้กับการ ดำรงชีวิต เช่น มีปัจจัยสี่พื้นฐาน มีอาหารที่ได้จากพืชและสัตว์ ทั้งที่ปลูกไว้และผลสืบเนื่อง จากที่ปลูกไว้ (วิบูลย์ เข็มเฉลิม, 2531) ทุกวันนี้บนเนื้อที่ 9 ไร่ ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม นอกจากจะมีพันธุ์ไม้ยืนต้นพืชพันธุ์ไม้ผลนานาชาติ สมุนไพร ที่ขึ้นสอดคล้องประสานราว กับป่าและผลที่ติดตามมาก็คือ การเข้ามาอาศัยอยู่ในป่าของสัตว์ทั้งหลาย อาทิ นกต่างชนิด และกระรอก (อภิชัย พันธเสน, 2532)

ผลจากการทวนเกษตรทำให้ผู้ใหญ่วิบูลย์และครอบครัว สามารถพึ่งตนเองได้ ทางด้านอาหาร (พืช ผัก ที่ปลูกไว้เป็นป่าและปลาน้ำจืด) ยารักษาโรคเบื้องต้น (สมุนไพร) มีเวลาว่างมากขึ้น เพราะไม่ต้องใช้เวลาทั้งหมดไปกับการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ มีชีวิตที่ เรียบง่ายเย็นสงบไม่เร่งร้อนเพราะหนี้สินรูดัง อารมณ์และจิตใจอ่อนโยนเพราะใกล้ชิด กับป่า ประกอบกับการตัดสิ่งของฟุ่มเฟือยออกจากชีวิตประจำวัน การปฏิบัติตนตามแบบ พุทธศาสนิกชนที่ใช้หลักธรรมะ เป็นเครื่องกำหนดแนวชีวิตผู้ใหญ่วิบูลย์ จึงเป็นแบบอย่าง เป็น ปราชญ์ท้องถิ่นผู้หนึ่งของสังคมไทย ในกระแสนิเวศที่ได้รับการยกย่องชีวประวัติและผลงานให้

ปรากฏอยู่เสมอ ๆ ตามสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ทั้งโดยองค์กร สถาบันและมูลนิธิทั้งหลาย ภูมิปัญญาของผู้หญิงวิบูลย์ได้รับการถ่ายทอดแพร่ขยาย ผู้ทั้งคนข้างเคียงในชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน และคนต่างถิ่นที่เข้าเบซิมซิบ เรียนรู้กับทั้งตัวผู้หญิงวิบูลย์เองที่เดินทางออกนอกชุมชนหมู่บ้าน เป็นวิทยากร เชิญจากสถาบันต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญานั้น (รัตนะ บัวสนธิ์, 2535)

ผู้หญิงวิบูลย์เป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่น จากองค์การสหประชาชาติ ว่าด้วยอาหารและการเกษตร ซึ่งเป็นหนึ่งงานสามของคนทั่วเอเชีย ได้รับรางวัล "คนดีศรีสังคม" จาก ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี โดยการสนับสนุนของมูลนิธิหมู่บ้าน มูลนิธิหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและบริษัทน้ำมันพิชมรกต เมื่อปี พ.ศ. 2531 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีรางวัลนี้เกิดขึ้น เพื่อมอบให้แก่ผู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรม เสียสละเพื่อสังคมท้องถิ่นและสังคมส่วนรวม ปัจจุบันเป็นกรรมการมูลนิธิหมู่บ้านและกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2533 ได้รับการประกาศเกียรติคุณเป็นบุคคลดีเด่นของชาติภาคอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากคณะกรรมการส่งเสริมเอกลักษณ์แห่งชาติ และในปี พ.ศ. 2539 ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งวุฒิสมาชิก นอกจากนั้นบ้านของท่านยังได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี บ้านช่วยหิน โดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อเป็นแหล่งให้บริการทางการศึกษาด้านพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนแนวคิดในการดำรงชีวิตแก่บุคคลทั่วไป

ส่วนสาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกผู้หญิงวิบูลย์มาทำการศึกษานครั้งนี้ ก็เพราะผู้หญิงวิบูลย์เป็นผู้นำท่านหนึ่งงานกลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้านของไทย ที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในระดับชาติและเป็นผู้นำท้องถิ่นที่ได้ให้ความรู้แก่บุคคลต่าง ๆ ไม่ว่าจะในท้องถิ่นของตนเองหรือบุคคลที่มาขอรับความรู้จากที่อื่นอยู่เสมอ รวมทั้งการที่ผู้หญิงวิบูลย์ได้รับเชิญไปเป็นวิทยากร ตามสถานที่ต่าง ๆ ตลอดเวลา นอกจากนี้ผู้หญิงวิบูลย์ยังเป็นกรรมการของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้ใหญ่วิทยาลัยฯ ชั้นนั้น มี 3 รูปแบบ คือ

1. การทววนเกษตร เป็นการสาธิตวิธีการทำการเกษตรในรูปแบบที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ของผู้ใหญ่ เพื่อให้ผู้ที่เข้าใบศึกษาได้เห็นตัวอย่าง เพื่อนำไปประยุกต์หรือปฏิบัติได้โดยผู้ใหญ่คอยแนะนำ (ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษานเรื่องนี้เพียงเรื่องเดียว : ผู้วิจัย)

2. การจัดตั้งศูนย์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี บ้านห้วยหิน เป็นการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ถาวรขึ้นภายในบริเวณเกษตร เพื่อให้ความรู้แก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชมวนเกษตร

3. การจัดตั้งศูนย์ค่ายเยาวชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เยาวชนที่อยู่ในระบบโรงเรียนได้พัฒนาความรู้ ความสามารถและสติปัญญา โดยจัดกิจกรรมขึ้นในวันเสาร์-อาทิตย์ในรูปแบบของการเข้าค่ายภายในวนเกษตร

รูปแบบการจัดการศึกษาทั้ง 3 ที่ได้กล่าวมานั้น การทววนเกษตรเป็นรูปแบบที่มีผู้ให้ความสนใจเข้ามาศึกษาและเยี่ยมชมมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ ครู-อาจารย์ นักเรียน นิสิต นักศึกษาและบุคคลกลุ่มสำคัญก็คือ เกษตรกรจากทั่วประเทศเดินทางมาศึกษาวิธีการและขอคำแนะนำจากผู้ใหญ่ และมีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นและประสบการณ์อยู่เสมอ รูปแบบการทววนเกษตรของผู้ใหญ่วิทยาลัยฯ นั้นสามารถนำไปใช้ได้กับพื้นที่เกือบทุกแห่งในประเทศไทย ผู้ใหญ่วิทยาลัยฯ ไม่เคยกำหนดว่าภายในวนเกษตรจะต้องปลูกพืชชนิดใดบ้าง ท่านกล่าวแต่เพียงว่าให้ปลูกไม้กิน ไม้ใช้ และสมุนไพร ซึ่งทั้ง 3 ชนิดที่กล่าวมานี้ก็คงจะอยู่ในดุลยพินิจของผู้ที่จะทววนเกษตรแต่ละคน ว่าจะปลูกพืชชนิดใดในพื้นที่ของตนเองบ้าง เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของตนเองและครอบครัว และสามารถนำส่วนที่เกินความต้องการไปขายเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

ที่กล่าวมานี้จึงเป็นรูปแบบการเกษตรที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของผู้ใหญ่วิทยาลัยฯ เข้มแข็ง ซึ่งเป็นผู้นำท้องถิ่นที่มีความสามารถ กล้าคิด และตัดสินใจลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยไม่รอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น และเมื่อท่านกลับตัวได้เป็นผลสำเร็จ ท่านก็ได้นำความรู้และประสบการณ์เหล่านั้นมาบอกกล่าวแก่บุคคลที่สนใจทั่วไป

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงสมควรที่จะศึกษาวิธีการในการให้ความรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในด้านการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ให้แก่ประชาชน การสร้างเจตคติและการปฏิบัติในการทววนเกษตรของผู้ใหญ่ โดยศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการนำวิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต ซึ่งผู้วิจัยได้นำเทคนิคเหล่านี้ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ใหญ่ และเกษตรกรบ้านห้วยหิน ที่ได้รับความรู้ และคำแนะนำการทววนเกษตร จากผู้ใหญ่ที่ได้รับความรู้ อย่างไรก็ตาม และอุปสรรคอย่างไรและมีวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทววนเกษตรอย่างไร ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้เป็นแนวทางส่งเสริมปรับปรุงการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรมีทางเลือกที่จะลดภาระหนี้สินได้วิธีหนึ่งและสามารถนำผลการวิจัยนี้ไปเผยแพร่ให้ความรู้แก่เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ไกล ๆ ที่ไม่สามารถเดินทางมาศึกษาได้ด้วยตนเอง ให้ได้รับความรู้และแนวทางใหม่ในการทำการเกษตรต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการให้ความรู้ เจตคติและการปฏิบัติในเรื่องการทววนเกษตรด้วยวิธีการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของผู้ใหญ่ เข็มเฉลิม
2. เพื่อศึกษาว่าเกษตรกรได้รับความรู้ เจตคติและการปฏิบัติในเรื่องการทววนเกษตรจากผู้ใหญ่อย่างไร
3. เพื่อศึกษาผลของการที่เกษตรกร นำความรู้ที่ได้รับจากผู้ใหญ่ไปปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร

กรอบแนวคิดในการวิจัย

เนื่องจากการศึกษานครั้งนี้มุ่งศึกษาวิธีการให้ความรู้ เจตคติและการปฏิบัติในเรื่องการทววนเกษตรของผู้ใหญ่ เข็มเฉลิม ซึ่งเป็นผู้คิดวิธีการทำการเกษตรผสม

กับการสร้างป่าไปพร้อม ๆ กัน เป็นการสร้างระบบนิเวศที่มีความสมดุลระหว่างพืชและสัตว์ ทําให้วนเกษตรของผู้ใหญ่มีผู้เข้ามาเรียน และดูงานในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก และมีผู้นำแนวความคิดในการทําวนเกษตรมาใช้ ผู้วิจัยจึงนำรูปแบบการให้ความรู้ 3 ด้าน คือ การให้ความรู้ เจตคติและการปฏิบัติมาใช้ในการแยกประเด็น วิธีการให้ความรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นตัวแบบในการทําวนเกษตรและเป็นผู้นำท้องถิ่นของบ้านห้วยหิน อําเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยใช้เกษตรกรที่ได้รับความรู้จากผู้ใหญ่ และตัวของผู้ใหญ่เป็นแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยขอแยกหน้าที่ของการรับและส่งความรู้ของเกษตรกรและผู้ใหญ่นี้

1. ผู้ใหญ่ เข็มเฉลิม เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เจตคติและการปฏิบัติในการทําวนเกษตรให้เกษตรกรอย่างไร
2. เกษตรกรได้รับความรู้ เจตคติและการปฏิบัติจากผู้ใหญ่อย่างไรรวมทั้งผลของการนำความรู้เกี่ยวกับวนเกษตรไปปฏิบัติว่าได้ผลอย่างไร
3. ผู้ใหญ่ คือ Change Agent (ผู้นำในการเปลี่ยนแปลง)

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาบทบาทของผู้นำท้องถิ่น ในการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้านวนเกษตร โดยศึกษาเฉพาะกรณีผู้ใหญ่ เข็มเฉลิม ว่าได้ใช้วิธีใดบ้างในการเผยแพร่ความรู้ เจตคติและการปฏิบัติเพื่อให้เกษตรกรเปลี่ยนแนวทางการทําการเกษตรแบบเดิมมาทําวนเกษตร และศึกษาผลของการนำความรู้เกี่ยวกับการทําวนเกษตรที่นำไปใช้ว่า เป็นอย่างไร
2. ประชากรที่เข้าในการวิจัยครั้งนี้
 - 2.1 ผู้ใหญ่ เข็มเฉลิม
 - 2.2 เกษตรกรที่ทําการเกษตรแบบวนเกษตรที่ได้รับความรู้และคำแนะนำจากผู้ใหญ่ และมีพื้นที่การเกษตรอยู่ในเขตบ้านห้วยหิน อําเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 18 ครัวเรือน ๆ ละ 1 คน รวม 18 คน

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. เกษตรกรทุกคนที่ท้าวานเกษตรและมีพื้นที่การเกษตรอยู่บ้านห้วยหิน อําเภอ สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ทุกคนที่นามาวิจัยานครั้งนี้ต้องเป็นผู้ที่เคยได้รับความรู้และ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท้าวานเกษตรจากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม มาก่อนแล้ว
2. คำตอบที่ได้จากการสัมภาษณ์ถือเป็นคำตอบที่ตรงกับสภาพที่เป็นจริง
3. ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลด้วยวิธีศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการ สังเกตโดยสร้างแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมานครั้งนี้เท่านั้น และ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการบรรยายโดยไม่มีข้อมูลทางสถิติ

ประเด็นปัญหา

1. ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ใช้วิธีการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างไร ในการให้ความรู้ เจตคติและการปฏิบัติานเรื่องการท้าวานเกษตรแก่เกษตรกร
2. เกษตรกรได้รับความรู้ เจตคติและการปฏิบัติานการท้าวานเกษตรจากผู้ใหญ่ วิบูลย์ เข็มเฉลิม ด้วยวิธีการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอย่างไร
3. ผลของการที่เกษตรกรนำความรู้านการท้าวานเกษตรไปปฏิบัติเป็นอย่างไรและ เกษตรกรพบปัญหาหรืออุปสรรคอย่างไรบ้าง
4. ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เป็นผู้านการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ที่มี ลักษณะอย่างไร

คำจำกัดความที่านการวิจัย

ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกันท้องถิ่นให้ป็นหัวหน้า และเป็นบุคคลที่สามารถช่วยเหลือและให้คำแนะนำในสิ่งที่ผู้อื่นขอร้อง สามารถชี้แนวทางให้ผู้ อื่นกระทำตาม โดยผู้ตามให้ความเชื่อถือและปฏิบัติตาม ในที่นี้หมายถึงผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การจัดการศึกษาสำหรับผู้ที่อยู่นอกเหนือจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่ผู้เรียนมาเรียนด้วยความสมัครใจและนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในที่นี้หมายถึง การที่ผู้ใหญ่วิบูลย์จัดการศึกษาด้านวณเกษตรฯให้แก่เกษตรกรเพื่อให้นำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติ

วณเกษตร หมายถึง รูปแบบการทำเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม โดยการจัดระบบนิเวศน์ คือ การสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ ในพื้นที่หนึ่งจะปลูกพืชหลาย ๆ ชนิด ซึ่งจะเกือกลกันเหมือนกับป่าในธรรมชาติ เมื่อพืชเริ่มโตขึ้นก็จะมีแมลงบางชนิดมาอาศัย มีสัตว์ มีนก มาเก็บกินลูกไม้และกินแมลงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ จึงเกิดความสมดุลขึ้น

คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ที่ดีในระดับที่สังคมยอมรับ ซึ่งประกอบด้วย ความรู้ความสามารถดี พละนาามัยแข็งแรง มีสุขภาพจิตดี มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และการงาน มีอิสรภาพ มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและมีปัจจัยที่จำเป็นพื้นฐานครบถ้วน ซึ่งเป็นผลมาจากการที่เกษตรกรนำความรู้ทางด้านวณเกษตรที่ได้รับจากผู้ใหญ่วิบูลย์มาปฏิบัติ

เกษตรกร หมายถึง ผู้ที่มีอาชีพทางการเกษตรที่ได้นำความรู้และคำแนะนำเกี่ยวกับการทำวณเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ไปใช้ และมีพื้นที่การเกษตรอยู่ในเขตบ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสันตสุขเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ความรู้ หมายถึง เนื้อหา หลักและวิธีการทำวณเกษตรที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ได้ถ่ายทอดประสบการณ์และแนวคิดให้กับเกษตรกร โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกษตรกรได้เข้าใจและนำไปปฏิบัติ

เจตคติ หมายถึง ความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อการทำการเกษตรแบบวณเกษตร และตัดสินใจเลือกเพื่อนำไปปฏิบัติด้วยความเต็มใจ คิดว่าเหมาะสมและตรงกับความต้องการของตนเองมากที่สุด

การปฏิบัติ หมายถึง วิธีการทำวณเกษตร ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์ได้ทำเป็นตัวอย่าง มีการสาธิตวิธีการดูแลติดตามผลอย่างต่อเนื่อง และการทำวณเกษตรของเกษตรกรตามแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม

ข้อจำกัดของงานวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีของผู้นำท้องถิ่น ด้านวนเกษตร ซึ่งอยู่ในเขตบ้านห้วยหิน อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา และผู้วิจัยได้นำเกษตรกรที่อยู่ในท้องถิ่นมาทำการวิจัยเท่านั้น การนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในพื้นที่อื่น ๆ จึงควรคำนึงถึงข้อจำกัดนี้ด้วย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบวิธีการและขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ ด้วยวิธีการศึกษานอกระบบโรงเรียนเกี่ยวกับการทวนเกษตร
2. ได้ทราบรูปแบบของการใช้ภูมิปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น
3. ได้ทราบปัญหาและอุปสรรคของผู้ที่เริ่มทวนเกษตร และแนวทางการแก้ไข
ปัญหา
4. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยจะทำให้ผู้ที่สนใจ สามารถศึกษารูปแบบการให้ความรู้ของผู้ให้วิทยุรีย์ เข็มเฉลิม เพื่อนำไปปรับปรุงหรือประยุกต์ใช้ตามสภาพและความเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาและการวิจัยต่อไป
5. ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเป็นข้อมูลในการศึกษาวิธีการให้ความรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของผู้นำการเปลี่ยนแปลงซึ่งอยู่ในท้องถิ่นได้ต่อไป